

Elżbieta TrafialekUniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach, Polska**Robert Janik**

Politechnika Częstochowska, Polska

KSZTAŁCENIE USTAWICZNE – CELE, OBSZARY DEFICYTÓW, WYZWANIA

Wprowadzenie

Popularne w cywilizacji XXI wieku kształcenie ustawiczne (*lifelong learning*), związane z całościową edukacją, w literaturze przedmiotu określane jest też jako „edukacja drugiej szansy”, „autoedukacja”, „edukacja dorosłych”, „edukacja ponowna”, „ciągła” lub „permanenta”. Niezależnie jednak od nazewnictwa w społeczeństwie informatyczno-telekomunikacyjnym, w dobie globalnego rozwoju opartego na wiedzy, stanowi najcenniejszą polisę na przyszłość. Jest kapitałem niezbędnym do funkcjonowania na rynku pracy i do utrzymywania stałej komunikacji ze społeczeństwem: globalnym, wspólnotowym, regionalnym, a nierzadko i ze społecznością lokalną.

Obecnie w procesie wzmocnienia europejskiej spójności, tak politycznej, społecznej, ekonomicznej, rynkowej, jak i mentalnościowej, integracyjnej – leżąca u podstaw tego procesu idea kształcenia ustawicznego nabiera szczególnego znaczenia. O ile jednak jego wysoka ranga w dokumentach o zasięgu międzynarodowym wydaje się być czytelna i niekwestionowana, to w działaniach praktycznych wymaga już autonomii, uwzględniania czynnika narodowego. Profesjonalne i systematyczne wdrażanie idei *lifelong learning* z jednej strony może bowiem skutecznie redukować diagnozowane obszary deficytów społeczeństwa obywatelskiego (w tym: edukacyjnych, adaptacyjnych, kulturowych, integracyjnych, w sferze preferencji i zachowań społecznych, kształtowania postaw, motywacji do samodzielności, aktywności i odpowiedzialności czy też w sferze sprawnego funkcjonowania instytucji publicznych, samorządowych i sektora *non profit*); z drugiej zaś może służyć budowaniu solidaryzmu lokalnego, utrwalaniu tożsamości narodowej, historycznej na bazie pluralizmu. Polska dostarcza wielu przykładów potwierdzających tezę o negatywnych skutkach marginalnego traktowania idei kształcenia ustawicznego. Niektóre z nich – dla ekspozycji głównych problemów oczekujących na rozwiązanie – wskazano w prezentowanym tekście.

Istota i cele kształcenia ustawicznego

Wymóg upowszechniania i podnoszenia rangi kształcenia ustawicznego implikowany jest obecnie kilkoma czynnikami. Najważniejsze z nich to: wyzwania rozwoju współczesnego społeczeństwa i wyzwania wynikające z przekształceń demograficznych, czyli: rosnących wskaźników średniej trwania życia, spadku urodzeń, malejącej dzietności, a w konsekwencji – dominacji w strukturach społecznych i na rynkach pracy populacji w wieku dojrzałym i starszym¹. I o ile kształcenie ustawiczne nie jest nową ideą edukacyjną², to zarówno metody, formy, jak i cele jego upowszechniania, wdrażania wymagają uwzględniania specyfiki rozwoju i bezprecedensowego w XXI wieku postępu technologicznego, rejestrowanego głównie (poza Japonią) na Starym Kontynencie.

Dbłość o indywidualny rozwój, szacunek dla wiedzy, nauki, kwalifikacji i umiejętności już w starożytności stanowiły główny wyznacznik prestiżu społecznego, awansu i jakości życia – aby w kolejnych epokach wzmacniać znaczenie, różnicując się oczywiście w dostępie do określonych form edukacji formalnej, pozaformalnej i w zmiennych priorytetach. Współcześnie całożyciowe uzupełnianie, weryfikowanie zasobów intelektualnych i umiejętności jest znaczącym warunkiem atrakcyjności na rynku pracy, wyznacznikiem statusu społecznego, jakości życia, a i zdolności do krytycznego oglądu rzeczywistości, do przewidywania, prognozowania trendów przyszłości. I wreszcie do skutecznego zapobiegania działaniom obciążonym ryzykiem destrukcji społecznych, utratą płynności finansów publicznych – czyli w ujęciu syntetycznym – do rozumienia rangi odpowiedzialności za jakość życia przyszłych pokoleń. W warunkach narastającego konsumpcjonizmu, europejskiej roszczeniowości socjalnej i tendencji wykorzystywania systemów zabezpieczenia społecznego dla doraźnych celów politycznych, całożyciowe kształcenie we wszystkich znanych formach winno być traktowane jako podstawowa szansa na powszechne uświadamianie odpowiedzialności obecnych kreatorów przestrzeni publicznej za makroekonomiczne skutki podejmowanych działań. Działania nierzadko inspirowanych potrzebą wzmacniania pozycji określonych ugrupowań politycznych lub dążeniem do powiększania grona potencjalnego elektoratu. Bez poszanowania podstawowych reguł sprawiedliwości społecznej, ekonomii, gospodarki rynkowej i pokoleniowego solidaryzmu.

Kształcenie ustawiczne i całożyciowa edukacja, ze szczególną w niej rolą edukacji dorosłych i samokształcenia, jest we współczesnym świecie podstawą inwestycji w kapitał ludzki, a w konsekwencji także w gospodarkę, jej innowacyjność, konkurencyjność i zrównoważony, zintegrowany rozwój. O rosnącej randzie tej formy aktywności świadczą wspólnotowe priorytety wdrażane w krajach członkowskich Unii Eu-

¹ M. Gościńiewicz, J. Szkurląt, *Aktywność i aktywizacja osób starszych jako jedno z głównych wyzwań współczesności*, [w:] *Edukacja, rynek pracy, rozwój. Obszary wsparcia i aktywizacji wybranych grup społecznych*, pod red. nauk. M. Krawczyk-Blicharskiej, J. Szkurląta, Kielce 2015, s. 463-482.

² J. Półturzycki, *Spór o kształcenie ustawiczne. Polemiki i analizy*, Warszawa 2016.

ropejskiej (UE) z wykorzystaniem środków z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), a wspólnotowy charakter inicjatyw upowszechnianych w ramach systemu bolońskiego i swobodnego przepływu kapitału ludzkiego znajduje potwierdzenie w powszechnym traktowaniu kształcenia jako głównego instrumentu redukcji bezrobocia, biedy i wykluczenia społecznego.

Europejski imperatyw kształcenia ustawicznego

Kształcenie ustawiczne, obok konkurencyjności i innowacji, zrównoważonego rozwoju, gospodarki opartej na wiedzy i profilaktyki wykluczenia społecznego, plasuje się w pierwszej dziesiątce europejskich priorytetów. Pozostaje w centrum zainteresowania UE i najważniejszych organizacji międzynarodowych, w tym: Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO). Dzięki ich inicjatywom idea uczenia się przez całe życie zyskała na popularności, zainspirowała środowiska naukowe do interdyscyplinarnych analiz zagadnienia, a nade wszystko skupiła uwagę kreatorów takich segmentów przestrzeni społecznej, jak: oświata szkolna i pozaszkolna, szkolnictwo wyższe, doksztalcanie i doskonalenie zawodowe, rynek pracy. Upowszechnianiu kształcenia ustawicznego służyły raporty i rekomendacje o zasięgu międzynarodowym. Najpopularniejsze z nich to: Raport Edgara Faure'a *Learning to be. The World of education today on tomorrow (Uczyć się, aby być)*, *Recomendation on the Development of Adult Education (Rekomendacja UNESCO w sprawie Rozwoju Edukacji Dorosłych)* i Raport Jacques'a Delorsa *Learning: the Treasure Within (Edukacja: jest w niej ukryty skarb)*³. W pierwszym z nich (Raporcie Faure'a) wyeksponowano demokratyczny (powszechny) charakter edukacji, zasadę ustawiczności (ciągłości, systematyczności) kształcenia oraz elastyczności programowej i metodycznej; w drugim sformułowano cele i zadania edukacji dorosłych w społeczeństwie informacyjnym; w trzecim (Raporcie Delorsa) tezę o potrzebie całożyciowej edukacji oparto na czterech filarach pod symptomatycznymi tytułami: *Uczyć się, aby żyć wspólnie; Uczyć się, aby wiedzieć; Uczyć się, aby działać; Uczyć się, aby być*.

Przed wszystkim jednak koncepcja kształcenia ustawicznego, uczenia się przez całe życie traktowana jest w Unii jako ważki sposób realizacji założeń *strategii lizbońskiej*. Szczególnie w sytuacji, gdy kolejne kryzysy: demograficzne, ekonomiczne, polityczne, gospodarcze i integracyjne, związane z problemami światowego terroryzmu i uchodźstwa na Stary Kontynent w istotny sposób zaczęły zagrażać

³ Raport Faure'a z 1971 r. opublikowano w Polsce w 1975 r. pt. *Uczyć się, aby być; Rekomendacja w sprawie Rozwoju Edukacji Dorosłych* została przyjęta podczas XIX Konferencji Generalnej UNESCO w Nairobi w 1976 r. Por. D. Korzan, *Edukacja permanentna w świetle dokumentów UNESCO*, <http://www.e-mentor.edu.pl> [15.07.2015]. Raport *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb* Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji z 1996 r. pod kierownictwem J. Delorsa. Por. *Raport Delorsa – filary*, <http://www.unesco.pl> [12.11.2015].

dotychczasowym osiągnięciom wspólnotowym. Za najważniejszy dokument regulujący te kwestie należy uznać *Strategię na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu „Europa 2020”*⁴. W polityce międzynarodowej dążenie do pokryzysowego ożywienia i wzmocnienia gospodarki, utożsamiane z inwestowaniem w kapitał ludzki, znalazło też potwierdzenie w nowej perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020. W priorytetach EFS nazwano je „inwestowaniem w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie”⁵.

W warunkach, gdy liczebność populacji 50+ wzrośnie do poziomu 50% ogółu mieszkańców UE – a według prognoz demograficznych to perspektywa najbliższych trzech dekad – *lifelong learning* otwierać będzie listę celów i zadań determinujących funkcjonowanie europejskich rynków pracy, gospodarki, konkurencyjności i zdolności do społeczno-ekonomicznego rozwoju. Rzeczywistość pomalu, ale konsekwentnie weryfikuje tezę „coraz dłuższe życie – ale coraz krótsza praca”. Obecna i prognozowana kondycja finansowa systemów zabezpieczeń społecznych w poszczególnych krajach pozostaje bowiem we wzajemnej korelacji, współzależności z pojmowaniem sprawiedliwości społecznej oraz odpowiedzialnością za przyszłe pokolenia. Wydłużone w czasie pozostawanie na rynku pracy wymaga ustawicznego wzmocniania kompetencji i poszerzania wiedzy, a w warunkach przyrostu naturalnego utrzymującego się poniżej poziomu zastępowalności pokoleń – to właśnie generacja 50+ w przyszłości decydować będzie o rynku pracy i konkurencyjnym rozwoju gospodarczym. Nie bez podstaw w analizach przedmiotowych, w międzynarodowych i krajowych, a nawet i regionalnych dokumentach strategicznych coraz częściej pojawia się postulat uznania rangi *silver economy* (srebrnej gospodarki) i *active ageing*.

Kształcenie ustawiczne i edukacja całożyciowa w Polsce – główne obszary deficytów

W Polsce tempo narastania starości demograficznej, tak w analizach, jak i prognozach GUS, jest znacznie wyższe niż w zakresie upowszechniania idei kształcenia ustawicznego. O ile np. obecnie populacja 65+ stanowi 8% ogółu mieszkańców globu, to w Polsce wskaźnik reprezentacji tej grupy w społeczeństwie sięga niemal 16%⁶. O ile w 2050 roku w UE na 100 osób w wieku 15–64 lata będzie przypadać 48 w wieku 65+; to w Polsce relacje te prognozowane są na 100:56. A specyficzny *boom* edukacyjny, związany z transferami unijnymi na cele szkoleniowe, zakończył

⁴ *Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Komunikat, Komisja Europejska, Bruksela 2010, <http://www.ec.europa.eu/eu2020> [21.04.2015].

⁵ Za K. Głąbicką, *Edukacja dorosłych nowym paradygmatem XXI wieku*, [w:] *Edukacja, rynek pracy, rozwój. Obszary wsparcia i aktywizacji wybranych grup społecznych*, s. 27.

⁶ *Rocznik Statystyczny RP 2016*, Warszawa 2017, s. 208.

się w zasadzie wraz z zamknięciem finansowania perspektywy Programu Operacyjnego *Kapitał Ludzki 2007–2013*.

Niewielkie zainteresowanie Polaków kształceniem ustawicznym potwierdzają wszystkie dostępne analizy przedmiotowe. W latach 2012–2013 zaledwie 4,5% w wieku 25–64 lata uczestniczyło w studiach podyplomowych, kursach, szkoleniach i innych formach podnoszenia kwalifikacji współfinansowanych przez EFS i pracodawców lub subsydiowanych przez urzędy pracy⁷. Dla porównania – średnia unijna była wówczas dwukrotnie większa – wynosiła 9% dorosłych. Nie przyjęła się też w zasadzie (poza nielicznymi zakładami pracy podejmującymi eksperyment), popularna w Unii, metoda *job rotation* – umożliwiająca podnoszenie kwalifikacji pracowniczych (także w ramach wymiany międzynarodowej) bez zakłócania rytmu funkcjonowania rodzimego zakładu pracy.

Mimo dostępu do bogatych transferów finansowych z EFS na cele edukacyjne pracowników, osób aktywnych zawodowo, z rezerwą do wszelkich kursów i szkoleń podchodzą też polscy pracodawcy. Z jednej strony zapewne w obawie przed ryzykiem angażowania sił i środków w budowanie potencjalnej konkurencji; z drugiej – z powodu konieczności przechodzenia przez skomplikowane procedury i kontrole poprzedzające uzyskanie środków i towarzyszące procesowi ich wykorzystywania w drodze przetargów. Zdaniem wielu znawców praktyki rynkowej w warunkach bezrobocia bardziej opłacalne jest zatrudnianie pracowników z odpowiednimi kwalifikacjami i umiejętnościami niż profilowanie zawodowe, doksztalcanie pracowników, nierzadko „podkupowanych” potem przez innych pracodawców. I choć współudział polskich pracodawców w kosztach doksztalcania pracowników nie przekracza 10%, to finalne zainteresowanie doksztalcaniem jest znacznie mniejsze niż w krajach, gdzie ten finansowy udział oscyluje w granicach 50% ogółu kosztów edukacyjnych (np. Irlandia, Dania, Finlandia)⁸.

W Polsce zaniedbania skutkujące niskim poziomem aktywności edukacyjnej dorosłych i relatywnie do średniej unijnej⁹ – ograniczonym zainteresowaniem wszelkimi formami kształcenia ustawicznego wynikają w zasadzie z błędów, zaniechań i barier występujących we wszystkich przestrzeniach życia społecznego, a przynajmniej w takich jak: szkolnictwo i kształcenie na wszystkich poziomach, rynek pracy, media, organizacje pozarządowe, służby społeczne, instytucje samorządu terytorialnego. Występujące w ich obrębie problemy można określić mianem „depresji edukacyjnej”, „demotywacji rynkowej”, „roszczeniowości socjalnej” albo po prostu „transformacji aksjologicznej”. I tak np. polska szkoła do poziomu maturalnego nie sprzyja rozwojowi zainteresowań pozaprogramowych, nie promuje indy-

⁷ *Kształcenie ustawiczne. Polacy w ogniu Europy*. „Dziennik Gazeta Prawna”, www.dziennikgazetaprawna z 8.08.2013, www.plu.google.com [10.04.2017].

⁸ Ibidem.

⁹ J. Grotowska-Lieder, *Rzecz o kształceniu dorosłych. Lifelong learning w Polsce, w perspektywie Unii Europejskiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Sociologica”, nr 50, 2014; *Kształcenie ustawiczne*, s. 5-6.

widualizmu ani samokształcenia. Nie tworzy podstaw dla poszanowania rangi kształcenia ustawicznego. Jest strukturalna, nieprzyjazna, kosztowna programowo, nieutrwalająca w młodych ludziach przekonania o potrzebie całościowego doskonalenia umysłu w pozaelektronicznym systemie przekazu. Studia wyższe, w warunkach prywatyzacji sektora i trwającego niżu demograficznego dostępne dla wszystkich, bardzo często funkcjonują jak komercyjne instytucje, a nie elitarne skupiska ludzi ambitnych, zdolnych, szanujących mądrość, rozumiejących potrzebę inwestowania w siebie. Wielu podejmuje studia wyższe na każdym z trzech stopni (licencjackie, magisterskie, doktoranckie) dla wypełnienia odpowiednich rubryk w swoim CV, dla dyplomu, kariery – a nie z głodu wiedzy. A potrzeba kształcenia i ustawicznego rozwoju, doskonalenia rośnie i dojrzewa razem z człowiekiem. Nie można jej nagle zaszczerpić, podarować komuś, kto na kolejnych etapach swojego życia nie rozumiał, albo też nie widział, nie doświadczał skutków zależności poziomu wiedzy, kwalifikacji i umiejętności z prestiżem społecznym, sukcesem i jakością życia. A w Polsce nie brakuje takich to właśnie złych przykładów, które szybko stają się wzorcami, sprzyjają powstawaniu stereotypów myślowych typu: „nie kwalifikacje a koneksje”, „nie profesjonalizm a lojalność”. Utrwalaniu takich postaw, w istocie blokujących na całe życie zainteresowanie kształceniem ustawicznym, sprzyjają kolejne deficyty społeczne: mizéria mediów elektronicznych (jako głównych źródeł informacji wśród pokolenia młodych) i niska, coraz niższa ranga nauk humanistycznych. Najlepsi, czy niepoddający się negatywnym wpływom złych praktyk, migrują i to często już w celach edukacyjnych, a absolwenci szkół wyższych, poza uzyskującymi dyplomy w zakresie nauk technicznych i medycznych – zasilają rejestry lokalnych urzędów pracy. Polski problem polega na tym, że na rynku pracy nie ma czytelnych reguł awansu społecznego, a dyplomy ukończenia studiów wyższych nie gwarantują oczekiwanego statusu ekonomicznego, zawodowego, społecznego. To powoduje brak motywacji do podnoszenia wiedzy. Wysoki współczynnik skolaryzacji nie idzie zatem w parze z poziomem życia, wiedzą, jakością wyborów, świadomością obywatelską. Na tę prawidłowość wskazano też w *Diagnozie Społecznej 2015*¹⁰. W tym cyklicznie opracowywanym dokumencie podkreślono też, że w Polsce poziom aktywności edukacyjnej osób w wieku 30–39 lat wynosi zaledwie 3% i nadal utrzymuje się brak zainteresowania usługami edukacyjnymi w grupie wieku 39+. W choć, jak wynika z analiz eksperckich, kształcenie ustawiczne powszechnie uznawane jest za jeden z podstawowych warunków zwiększania zdolności do zatrudnienia – to nadal ma niewielki zakres i od 2014 roku spada. Proces doskonalenia kwalifikacji wśród dorosłych różnicuje się ze względu na wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania i status na rynku pracy, ale w grupie wieku aktywności zawodowej (25–64 lata) następuje spadek zainteresowania edukacją pozaformalną¹¹.

¹⁰ *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki życia i jakość życia Polaków*. Raport pod red. J. Czapińskiego, T. Panka, Warszawa 2015, s. 91, 102 i n.

¹¹ *Ibidem*, s. 105; K. Głąbicka, s. 26.

W rankingach unijnych Polska plasuje się na ostatnich pozycjach, po Grecji, Chorwacji, Rumunii), ponieważ zainteresowanie edukacją całościową deklaruje zaledwie 4% Polaków, a w wieku 55–64 lata tylko 16% uczestniczy w jakichkolwiek formach kształcenia¹². To sygnał, że mimo powszechnego dostępu do różnych typów szkół, deficyty mentalnościowe nie ułatwiają skutecznego upowszechniania idei „wiedzy bez granic”. Zmiany wymagają przede wszystkim wzorce aktywności edukacyjnej Polaków i praktyczne, realne wiązanie aspiracji rozwojowych z jakością życia na wszystkich etapach. Nie sprzyjają temu procesowi bezwarunkowe transfery socjalne, szara strefa ani też wszelkie przywileje emerytalne. Dla osiągnięcia takich celów niezbędne jest wprowadzanie nowych form i metod pracy, adekwatnych do poziomu percepcji, zainteresowań i preferencji potencjalnych odbiorców idei *lifelong learning*.

Zdaniem Janusza Czapińskiego: „ciągle żyjemy w kulturze zawiści i nieufności i [...] nie wyruszyliśmy jeszcze w drogę ku społeczeństwu obywatelskiemu [...] a rosnącej zaradności indywidualnej nie towarzyszy wzrost umiejętności współpracy”, a zatem „daleko nam do społeczeństwa obywatelskiego [...] to potrzeba edukacji i wychowania”¹³. To ocena nawet po upływie dekady uprawniająca do wnioskowania, że przed Polską nadal stoi wiele trudnych wyzwań związanych z unifikacją standardów wspólnotowej demokracji, solidaryzmu i spójności.

Nowy model upowszechniania idei kształcenia ustawicznego

W świetle dostępnych raportów i programów opracowanych w dwóch ostatnich dekadach edukacja ustawiczna traktowana jest w całej Europie jako podstawa realizacji przyjętych założeń polityki spójności socjalnej i gospodarczej. Dążenie do podniesienia jej jakości, zakresu, dostępności i upowszechniania coraz częściej też wiązane jest z kreowaniem skutecznej polityki zatrudnienia i wdrażaniem planów rozwoju, realizowanych na wszystkich poziomach: unijnym, narodowym i regionalnym¹⁴. Rzeczywistą rangę tej sfery działań na rzecz rozwoju określają między innymi takie wskaźniki, jak: poziom wykształcenia społeczeństwa, nakłady na edukację i szkolenia, jakość systemu edukacji, zasięg i skuteczność upowszechniania kształcenia ustawicznego, poziom udostępniania edukacji wszystkim grupom wieku.

W *Memorandum* z 2000 roku apel o popularyzowanie w Europie idei uczenia się przez całe życie uzasadniono takimi wskazaniem, jak: stała zależność aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym od systematycznego zdobywania i odnawiania umiejętności oraz wiedzy; traktowanie edukacji jako życiowej inwestycji; dostęp do europejskich rynków pracy regulowany mobilnością edukacyjną i jakością kwalifikacji zawodowych; poziom rozwoju cywilizacyjnego wyznaczany

¹² A. Czuba, *Szkoła na przerwie*. „Newsweek Edukacja” z czerwca 2013.

¹³ *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki życia i jakość życia Polaków*. Raport pod red. J. Czapińskiego, T. Panka, Warszawa 2007, s. 16.

¹⁴ Dla przykładu: *Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007–2013*, Warszawa 2006, „Monitor Unii Europejskiej” nr 10(14), 2005, nr 11(15).

dostępem do ośrodków zdobywania wiedzy i informacji w środowisku lokalnym – dla wszystkich grup wieku.

W Rezolucji Rady UE z 2002 roku zdefiniowano priorytety służące wdrażaniu innowacyjnej koncepcji edukacyjnej. Zaliczono do nich między innymi: wzrost inwestycji na kształcenie i cele oświatowe, tworzenie kultury uczenia się, powszechne udostępnianie informacji i doradztwa edukacyjnego, promowanie nowoczesnych form nauczania i uczenia się, jak na przykład *e-nauczanie (e-learning)*. Z kolei w Raporcie z 2010 roku, opatrzonym znamienym podtytułem *Sukces strategii lizbońskiej zależy od wprowadzenia natychmiastowych reform*, do wszystkich państw członkowskich UE wystosowano apel o intensyfikację działań na rzecz wdrażania koncepcji uczenia się przez całe życie oraz budowę modelu społeczeństwa opartego na wiedzy (*Making Lifelong Learning Concrete Reality*). Uczenie się przez całe życie, jako podstawowe założenie strategii lizbońskiej, wyraźnie syntetyzuje współczesne cele polityki wspólnotowej. Ukierunkowane jest na budowę innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki. Gospodarki europejskiej opartej na wiedzy i przepływie informacji.

Dla ujednoczenia kryteriów oceny kwalifikacji, poziomu wiedzy i kompetencji Europejczyków uczestniczących w procesie kształcenia ustawicznego w 2006 roku, na zlecenie Parlamentu Europejskiego (PE), przyjęto *Europejskie ramy kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie* (ERK) (ang. *European Qualifications Framework EQF*). Na terenie państw członkowskich UE wprowadzono wspólną terminologię i kryteria oceny, opisu efektów kształcenia, doskonalenia i szkoleń organizowanych w różnych systemach i na różnych dostępnych poziomach. Głównym przesłaniem tych europejskich koncepcji, strategii i regulacji było podkreślenie rangi postępu technologicznego i uznanie ogólnodostępnej wiedzy za elementarną wartość współczesnej cywilizacji. Kształceniu ustawicznemu przypisano ambitną, podwójną rolę: z jednej strony wyznacznika, podstawy sprawnego funkcjonowania w coraz bardziej zglobalizowanym świecie; z drugiej – pokoleniowego i historycznego pomostu między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością.

Edukacja i kształcenie ustawiczne w polityce oświatowej UE traktowane są jako integralnie powiązana, spójna płaszczyzna wzmocnienia mobilności społecznej, mieszcząca się w kategorii politycznych priorytetów. Strategie edukacyjne stanowią wzorzec, schemat, wypełnienie którego odpowiednimi treściami zależy tak od polityki oświatowej prowadzonej w poszczególnych krajach, od respektu dla reguł współczesnego zarządzania, jak i od prakseologii w działaniu wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za realizację skutecznej, narodowej oraz samorządowej polityki społecznej. Edukacja, wyznaczana aktywną polityką społeczną, traktowana jest w kategoriach priorytetu determinującego poprawne funkcjonowanie rynków pracy. Powszechnie uznaną w Europie miarą efektywności funkcjonowania systemów oświatowych jest zatem tworzenie optymalnych warunków dostępu do edukacji i kształcenia na każdym etapie życia, czyli podnoszenie jakości kapitału ludzkiego.

W Polsce strategiczne i programowe podstawy upowszechniania oraz organizacji kształcenia ustawicznego zawarto między innymi w takich dokumentach, jak:

Krajowy Program Reform na lata 2005–2008 na rzecz Strategii Lizbońskiej; Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010; Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015; Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienia. Narodowa Strategia Spójności. W ich świetle wszelkie formy angażowania zarówno aktywnych zawodowo, jak i pozostających już poza rynkiem pracy w edukację ustawiczną stanowi najbardziej skuteczną ochronę przed bezrobociem, marginalizacją i biedą. Kształcenie ustawiczne zwiększa potencjał życiowy i pracowniczy, redukując tym samym ryzyko zepchnięcia na margines życia społecznego z powodu nienadążania za zmianami, postępem technologicznym i wyzwaniem rynku pracy.

Zakończenie

Skuteczne zapobieganie marginalizacji społecznej, u podstaw której z reguły leży niewiedza, niskie wykształcenie, zagubienie w świecie nowoczesnych technologii i zasad wolnego rynku możliwe jest tylko w społeczeństwie wykształconym, gdzie status społeczny człowieka wyznaczają jego kompetencje, kwalifikacje, elastyczne współdziałanie z podmiotami gospodarki, a nie działalność kompensacyjna służb społecznych. We współczesnym świecie człowiek sam powinien być kreatorem jakości swojego życia, ale obowiązkiem państwa jest wprowadzenie czytelnych reguł zależności wykształcenia i mobilności od statusu ekonomicznego i stworzenie wszystkim obywatelom równych szans w dostępie do zdobywania najważniejszego obecnie potencjału wiedzy. Zalecenia Unii Europejskiej (UE), wynikające z głównych strategii polityki oświatowej Wspólnot, i wsparcie finansowe z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) tworzą wyjątkowo sprzyjające warunki do podejmowania tych wyzwań i budowania nowoczesnego systemu edukacji ustawicznej.

Imperatyw kształcenia ustawicznego nadal jest problemem otwartym, wyzwaniem generowanym specyfiką XXI wieku – zmianami demograficznymi, migracjami i przepływami ludności ze wszystkich regionów świata, gospodarką opartą na wiedzy i inteligentnym rozwoju, zasadami społeczeństwa obywatelskiego oraz współczesnej kultury i integracji społecznej. Jest niezbędny dla zachowania pamięci historycznej, dla trwałości przekazów aksjologicznych, dla spójności i wreszcie – dla poszanowania tożsamości cywilizacyjnej.

Streszczenie

W dobie globalnego rozwoju opartego na wiedzy kształcenie ustawiczne jest częścią kapitału społecznego. Traktowane jako inwestycja, polisa na życie jest niezbędne tak do funkcjonowania na rynku pracy, jak i do utrzymywania stałej komunikacji ze społeczeństwem. Zgodnie z europejskimi trendami wdrażanie idei *lifelong learning* służy redukowaniu wszelkich deficytów społeczeństwa obywatelskiego i budowaniu solidaryzmu społecznego. Polska dostarcza jednak wielu przykładów potwierdzających tezę o negatywnych skutkach marginalnego traktowania tej idei. Niektóre z nich

– dla ekspozycji głównych problemów oczekujących na rozwiązanie – wskazano w prezentowanym tekście.

Summary

LIFELONG LEARNING – OBJECTIVES, PROBLEMS, CHALLENGES

In the wake of global development of knowledge lifelong learning is part of social capital. Considered as an investment, life insurance – it is essential for the performing in the labour market and for the maintaining a constant communication with the society. In accordance with European trends, the implementation of lifelong learning promotes to reduce all civil society deficits and to build social solidarity. However, Poland provides many examples of the hypothesis of the negative effects of marginal treatment of this idea. Some of them – for the exposition of the main problems awaiting resolution – are indicated in the text.

Słowa kluczowe: kształcenie ustawiczne, wyzwania, problemy.

Keywords: lifelong learning, challenges, problems.

Bibliografia

A Memorandum of Lifelong Learning. Commission of the European Communities, Bruksela 2000.

Czuba Andrzej, *Szkola na przerwie.* „Newsweek Edukacja” z czerwca 2013.

Diagnoza Społeczna 2007. Warunki życia i jakość życia Polaków. Raport pod red. Janusza Czapińskiego i Tomasza Panka, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego, 2007.

Diagnoza Społeczna 2015. Warunki życia i jakość życia Polaków. Raport pod red. Janusza Czapińskiego i Tomasza Panka, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego, 2015.

Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Komunikat, Bruksela: Komisja Europejska, 2010, <http://www.ec.europa.eu/2020> [21.04.2015].

Głąbicka Katarzyna, *Edukacja dorosłych nowym paradygmatem XXI wieku*, [w:] *Edukacja, rynek pracy, rozwój. Obszary wsparcia i aktywizacji wybranych grup społecznych*, red. nauk. Małgorzata Krawczyk-Blicharska, Jacek Szkułat, Kielce: UJK, 2015.

Gościńiewicz Magdalena, Szkułat Jacek, *Aktywność i aktywizacja osób starszych jako jedno z głównych wyzwań współczesności*, [w:] *Edukacja, rynek pracy, rozwój. Obszary wsparcia i aktywizacji wybranych grup społecznych*, red. nauk. Małgorzata Krawczyk-Blicharska, Jacek Szkułat, Kielce: UJK, 2015.

Grotowska-Lieder Jolanta, *Rzecz o kształceniu dorosłych. Lifelong learning w Polsce, w perspektywie Unii Europejskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Sociologica”, nr 50, 2014.

Korzan Daniel, *Edukacja permanentna w świetle dokumentów UNESCO*, <http://www.e-mentor.edu.pl> [dostęp z 15.07.2015]

Korzan Daniel, *Edukacja ustawiczna w pracach Wspólnoty Europejskiej*, <http://www.e-mentor.edu.pl> [10.12.2015].

Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007-2013, Warszawa 2006, „Monitor Unii Europejskiej” nr 10 (14)/2005, nr 11(15).

Półturzycki Józef, *Spór o kształcenie ustawiczne. Polemiki i analizy*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2016.

Raport Delorsa – filary, <http://www.unesco.pl> [12.11.2015].

Rocznik Statystyczny RP 2016, Warszawa: GUS, 2017.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 2017.06.15.

Data wstępnej akceptacji artykułu przez Redakcję: 2017.06.29.